

Олексій Сухомлинов, доц. к. філол. н.

Рецензія

на книгу: Антошкіна Л.І., Красовська Г.М., Сигеда П.І., Сухомлинов О.М. Соціолінгвістика: Навчальний посібник.– Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2007.–355 с.

Соціолінгвістика – молода наука: вона існує, може, трохи більше, як півстоліття. І викладати її в вишах нашої країни почали недавно. Ось одна з причин, чому в Україні немає ані підручників, ані навчальних посібників, ані навчально-методичних матеріалів з неї. Як бачимо, створення навчально-методичного забезпечення для вищих навчальних закладів з соціолінгвістики є справою актуальною, невідкладною.

Тому викладачі Бердянського університету менеджменту і бізнесу вирішили заповнити цю прогалину і створити навчальний посібник з соціолінгвістики (далі ми його скорочено називатимемо – Посібник) для студентів, майбутніх соціологів та філологів. До свого авторського колективу вони залучили наукового співробітника Інституту славістики Польської академії наук, кандидата гуманітарних наук за спеціальністю мовознавство Гелену Красовську.

І цю першу спробу авторського колективу слід визнати вдалою.

У Посібнику розглядаються основні поняття, проблеми і методи соціолінгвістики – науки, що розвивається на стику мовознавства, соціальної психології, етнографії і вивчає проблеми, пов'язані із соціальною природою мови, її суспільними функціями, механізмом впливу соціальних чинників на мову, а також з роллю мови в житті суспільства. Безперечно, засвоєння студентами-соціологами (а Посібник передовсім адресовано студентам польсько-українського суспільно-економічного відділення економічного факультету Бердянського університету менеджменту і бізнесу) викладеного в посібнику матеріалу сприятиме формуванню чіткого уявлення про те, як соціальний чинник впливає на функціонування мов, як він відображається в мовній структурі, як мови взаємодіють.

Загальновідомою є істина, що з нічого нічого й не виникає, і, скажімо, без будівельних матеріалів (цегли, цементу, піску та ін.) будівлю не зведеш. Так і авторам розглядуваної нами навчальної книги, що поставили перед собою таке грандіозне завдання, на щось потрібно було опиратись; і вони, “нічого сумняшеся”, тобто без будь-яких вагань, узяли за основу свого посібника підручник для вишів Російської Федерації:

Беликов В.И., Крысин Л.П. Социолінгвістика: Учебник для вузов. – М.: Рос. гос. гуманит. ун-т, 2001.– 439 с. Про це сказано у «Передмові» Посібника (С.20–21).

Автори роблять чіткі застереження стосовно того, що саме, узяті ними з російського підручника, збережено без змін (методи соціолінгвістичних досліджень, соціальні обмеження в семантиці та сполучуваності мовних одиниць (щоправда, автори розширили ілюстративний матеріал Л.П.Крисіна уривками з творів А.П.Чехова та І.А.Крилова, а також переказом деяких речень-ілюстрацій українською мовою)). «В українському (як і в польському) мовознавстві, – зазначають вони, – немає жодної аналогічної праці, в якій було б показано на матеріалі державної мови, як «соціальне» «вмонтовано», «вживлено» в сам механізм мови, зокрема в її лексико-семантичний ярус, тому нам довелося користуватись роботами російських дослідників». (Краще було б замість множини («дослідників») вжити однину («роботою згаданого російського дослідника»), оскільки йдеться тільки про одного дослідника – Л.П.Крисіна.)

Автори Посібника до низки положень, викладених у підручнику для вишів Росії, підійшли творчо. Наприклад, у пункті «2.1.5. Мовна ситуація» вони беруть цитату з цього підручника і аргументовано полемізують з В.І.Беліковим і Л.П.Крисіним, не погоджуючись з тим що «У 90-ті роки ХХ століття функції російської мови на Україні різко звужуються, вона витісняється українською мовою зі сфер середньої і вищої ланки освіти, науки, культури; застосування російської мови у побутовому спілкуванні також скорочується» (С. 53). У цій полеміці автори спираються на статті О.О.Тараненко, Віталія Радчука, на книгу лінгвополітолога Л.П.Нагорної.

Інший приклад. Розкриваючи зміст поняття «просторіччя», що є «найбільш російською» мовною підсистемою, специфічною для російської національної мови, автори Посібника ілюструють це багатющим матеріалом так званої «бердянської мови», яка рясніє на всіх мовних рівнях явищами «російського просторіччя-1» (див.: С. 99–111), занесеними в Північне Приазов'я відпочивальниками з усіх закутків Росії.

І подібних прикладів творчого підходу авторів Посібника до положень підручника з соціолінгвістики для вишів Росії, можна навести чимало.

Слід зазначити, що автори Посібника не обмежились вищезгаданим підручником: вони використали також книгу Н.Б.Мечковської (Мечковская Н.Б. Социальная лингвистика: Пособие для студентов гуманитарных вузов и учащихся лицеев.–2-е изд., испр.– М.: Аспект Пресс, 1996.– 207 с.), монографію Н.П. Шумарової «Мовна компетенція особистості в ситуації білінгвізму (К.: Київський державний лінгвістичний університет, 2000.– 283 с.), мабуть, не дуже відому широкому загалу читачів, бо це її докторська дисертація; книгу Наталії Шумарової «Основи

соціолінгвістики», видану у 2004 році польською мовою в Тичині (Польща), монографію Гелени Красовської «Польські горяни в Карпатській Буковині», видану також польською мовою у Варшаві у 2006 році, та низку інших праць. Список використаної літератури у Посібнику містить 236 джерел, 54 з яких подано латиницею, тобто вони написані й видані польською, німецькою, англійською та іншими мовами.

Отже, як бачимо, автори Посібника добре обізнані з бібліографією з питань соціолінгвістики. Вони грамотні, ерудовані, компетентні. І вони не перебільшують, коли стверджують, що пропонований ними Посібник «є синтезом всього, що зроблено в цій царині науковцями зі східної частини Європи, східнослов'янськими й (почасти) західнослов'янськими» (С. 21).

Якою ж є структура рецензованого Посібника? Це Зміст, Передмова, двадцять лекцій, додаток («Закон про мови в Україні»), предметний покажчик, перелік прийнятих авторами скорочень, література. Після тексту кожної лекції подаються запитання та завдання, кількість яких часом сягає 32-ох (С. 97–98). Їх можна використати при підготовці студентів до практичних та семінарських занять, а також під час проведення поточного модульного контролю їхніх знань.

Автори намагалися дуже ретельно описувати походження кожного наукового терміна, щоб студенти бульш усвідомлено засвоювали те або те соціолінгвістичне поняття.

Автори не оминали навіть цікавої радіо- й телепередачі, а також газетної чи журнальної статті, що торкалися соціолінгвістичної проблематики. Наприклад, на С. 26 йдеться про так звану «шнайдёрку», тобто про таємну мову кожухарів (ремісників, що шили кожухи), що й досі жива у селищі Нова Вижва Волинської області (матеріал телепередачі). На С. 154 знаходимо цікавинку про дев'ятирічну дівчинку з острова Суматра, яка три перші роки життя росла у мавп'ячій зграї (з газет; цей епізод стосується питання мовної соціалізації). Словом, автори намагалися зробити все можливе для того, щоб їхня книга була цікавою й легко читалася, засвоювалася.

Лекції охоплюють майже всі розділи соціолінгвістики: основні її поняття, її найважливіші проблеми, напрямки соціолінгвістичних досліджень, її методи. Практична соціолінгвістика репрезентована в Посібнику окремою лекцією про державне регулювання мовних процесів. Автори вважали за потрібне включити до Посібника і лекцію під назвою «Мова і суспільство»; ця тема розглядається зазвичай у підручниках з загального мовознавства, призначених для філологів.

Відзначимо істотні недоліки Посібника. У ньому мало уваги приділено контактуванню мов (піджини, креольські мови тощо); не відбито нелінгвістичні засади соціолінгвістики, якими є соціологія, соціальна психологія, демографія, етнолінгвістика тощо. Предметний покажчик є неповним, і користуватись ним незручно: після кожного

терміна чи терміносполуки вказується не сторінка, як це прийнято зазвичай і всюди, а пункт чи підпункт у лекції, де його чи її (терміносполуку) вжито. У тексті Посібника є чимало друкарських помилок, тобто його (текст) недостатньо ретельно вчитано.

На запитання: «Чого в цьому посібнику більше – *лінгво-* чи *соціо-?*» – слід відповісти, що, мабуть, все ж таки *лінгво-* превалює над *соціо-*, а треба, щоб вони були представлені в гармонії і рівномірно, тобто рівною мірою. Саме над цим авторам Посібника слід добре попрацювати, готуючи книгу до наступного видання.

Слід зауважити, однак, що така праця не може не мати вад, недоліків. Це, так би мовити, перша ластівка, перша зірочка на українському соціолінгвістичному небосхилі. Шкода, що тираж книги мізерний – всього 500 примірників.

Якщо ж оцінювати цю працю, цей Труд в цілому, то розглядувана нами навчальна книга є цікавою, корисною, потрібною для студентів, магістрантів, аспірантів, викладачів вищих навчальних закладів.